

7. *Корецький М. Х.* Система інформаційно-аналітичного забезпечення комплексного територіального розвитку й управління земельними ресурсами / М. Х. Корецький // Управління сучасним містом. – К. : УАДУ. – 2003. – № 1-3 (9). – С. 66–70.

8. *Попов В. Д.* Информационная политика : учебник / В. Д. Попов ; под общ. ред. В. Д. Попова. – М. : Изд-во РАГС, 2003. – 463 с.

9. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные технологии XX века / Г. Почепцов. – М., 2000. – С. 49.

Надійшла до редколегії 22.06.2012 р.

УДК 35:342.34

М. В. БІЛОКОНЬ

ПСИХОЛОГІЧНІ АРХЕТИПИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Розглянуто архетипи соціально-політичних систем на засадах психологічного впливу на формування політичної міфологізації, формування та декларування ціннісних стандартів.

Ключові слова: архетип, політичний міф, соціально-політична система.

The article is devoted to consideration of archetypes of socio-political systems based on psychological influence on the formation of political mythologization, formation and declaration of value standards.

Key words: archetype, myth political, socio-political system.

У сучасному світі існує велика кількість соціально-культурних і політичних конфліктів, що виникають через дисонанс певних ціннісних вимірів різних соціально-політичних систем. Процес глобалізації, що поступово стає аксіоматичним фактором сучасного цивілізаційного розвитку, зближує сфери соціальних, економічних і політичних інтересів громадян, котрі живуть у різних соціально-політичних системах. У цьому контексті будь-яка форма конкуренції фактично створює до певного ступеню міфологізоване розшарування світу на свій-чужий.

У цьому контексті виділення та осмислення психологічно-політичних архетипів набуває найбільшої актуальності та потенційно може сприяти виробленню більш ефективної державної політики щодо зовнішніх і внутрішніх перетворень у країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що теоретичному розгляду та аналізу архетипів різних соціально-політичних систем присвячено роботи багатьох відомих дослідників, зокрема А. Бентлі, Т. Дай, Р. Даль, Х. Зіглер, А. Лейпхарт, К. Пейтман, А. Пшеворський, Дж. Сарторі, Д. Труман, Ю. Хабермас, Й. Шумпетер та ін. У російській і вітчизняній науці психологічно-політичні архетипи під різним кутом зору розглядаються в дослідженнях Р. Авдєєва,

Ю. Бегунова, В. Горбатенка, Л. Зубрицької, А. Колодій, В. Колотило, О. Крюкова, А. Лукашова, В. Мартиненка, А. Мельвіля, В. Нікітіна, О. Радченка та ін.

Однак узагальнення та адаптація світових надбань соціально-психологічної та політологічної теорії ще недостатньо представлені в українській науці державного управління, зокрема слід виділити невирішені раніше питання аналізу трансформаційних процесів архетипів соціально-політичних систем під впливом мультиплікації зовнішніх та внутрішніх факторів взаємовпливу соціально-культурних та соціально-політичних утворень. Це обумовлює постановку мети даної статті та розв'язання завдання розгляду психологічно-політичних архетипів під кутом погляду деяких аспектів соціально-культурних факторів.

Сутність архетипів в аналітичній психології вперше була визначена у працях Карла Юнга. Архетип окреслюється ним як початковий образ або ідея, виражена як форма для наступних утворень, та як структуруючий елемент колективного несвідомого [6].

Колективне несвідоме – це універсальна модель несвідомої психічної активності, яка спонтанно визначає людське мислення і поведінку. Колективне несвідоме несе в собі інформацію психічного світу всього суспільства [Там же].

Визначається чотири архетипи аналітичної психології:

- 1) самоусвідомлення людиною себе як особистості (самість);
- 2) підсвідома неконтрольована людиною частина особистості (тінь);
- 3) суспільно-культурна маска – свідомо частина особистості, сформована навколишнім соціально-культурним оточенням (персона);
- 4) сформовані суспільством соціально-культурні статеві ролі чоловіка та жінки (Аніма та Анімус) [Там же].

Існує теорія, що психологічні архетипи, проектуючись на зовнішній світ, визначають своєрідність культур, створюючи так звані культури-інтроверти та культури-екстраверти.

Головним елементом будь-якої соціально-політичної системи є індивіди, умовно кажучи – соціально-психологічні одиниці. Відповідно, психологічні архетипи людини, як соціально-психологічної одиниці, транслиють певну інформацію структурування системи.

Відповідно, якщо провести аналогію між психологічними архетипами людини та соціально-політичними системами можна визначити таку архетипіку останніх:

- 1) самоусвідомлення соціально-політичної системи на основі етносу, культури, релігії, економіки та ін.;
- 2) історично сформовані особливості соціально-політичної системи, що формують так звану політичну ментальність суспільства;
- 3) задекларована система цінностей в соціумі, що визначає структуру взаємодії елементів соціально-політичного утворення всередині себе та з зовнішнім середовищем;
- 4) більшою чи меншою мірою суб'єктивна типізація соціально-політичних систем на основі якоїсь ознаки (демократична-авторитарна, інтровертна-екстравертна, правдива-невірна в релігійному сенсі та ін.).

Якщо припустити що в період формування політичних націй XIX-XX ст. найбільш актуальним було питання самовизначення та самоусвідомлення соціально-політичних утворень, то в сучасному світі більшої актуалізації набуває вплив політичної ментальності на задекларований ціннісний вимір соціально-політичних систем.

“Менталітет – це глибинні, вікові інваріанти національного характеру, цінності, архетипічні уявлення, ідеали життя народу...” таким чином визначає народно-історичний характер менталітету Н. Ракитянський [2].

Політична ментальність у такому значенні визначається у процесі історичного формування соціально-політичної системи. Зокрема це періоди різних форм правління в державі, відносини метрополії-колоній, економічний розвиток або навпаки занепад, етнокультурний фактор та ін.

В історії української державності було достатньо багато етапів, що вплинули на формування сучасної політичної ментальності. Навіть таких, що складно зв'язати напряму якимось чином із сучасними соціально-культурними реаліями. Часи Київської Русі, часи панування Золотої Орди, участь у деяких Європейських державних утвореннях (Річ Посполита, Австро-Угорська імперія, Московська держава), козацьке державне утворення, розділення українських земель серед різних держав та ін.

Усе це вплинуло на формування архетипу історичних особливостей соціуму, що існував на території України, який трансформувався в сьогоденний архетип політичної ментальності українського народу.

У сучасних реаліях виникає дуже важливий фактор архетипіки кожної соціально-політичної системи – це процес глобалізації.

Глобалізація – в буквальному розумінні означає процес перетворення явищ місцевого характеру в глобальні. Глобалізацію можна описати як процес, в якому люди об'єднуються в єдине суспільство і існують разом під зростаючим впливом і комбінованою дією зовнішніх чинників (економічних, технологічних, соціокультурних і політичних). Термін часто використовується стосовно глобалізації економічної, тобто інтеграції національних господарств в єдиний світовий ринок без національних бар'єрів і створення єдиних юридичних умов для всіх країн через торгівлю, прямі іноземні інвестиції, рух капіталу, міграцію і поширення технології. За всієї поширеності глобалізації як особливої фази міжнародних відносин у сучасному світі єдиного загально визнаного визначення цього явища не існує. Наявні формулювання в сучасній світовій науці і політиці мають описовий або взаємовиключний характер. Процес глобалізації, попри свої позитивні та негативні риси, має очевидно об'єктивний характер і складається з трьох взаємопов'язаних компонентів – нового міжнародного розподілу праці, міжнародного виробництва і політичних відносин [1, с. 116].

Відповідно, подальше декларування певних цінностей відбувається під впливом процесу глобалізації. Різні соціально-політичні системи фактично не можуть залишатися осторонь цього процесу, що обумовлює формування наддержавної політичної міфологізації.

Міф (від гр. *mithos* – переказ, сказання) – це міфологічна свідомість, емоційно забарвлене уявлення про політичну дійсність, що заміщує і витісняє реальне уявлення про неї та її справжні знання [4].

Виходячи з цього, сучасні соціуми не можуть існувати без політичної міфологізації – занадто потужний вплив має історично сформована ментальність кожної соціально-політичної системи. А це, у свою чергу, формує певну ціннісну сферу стандартів політичної самосвідомості та в певному сенсі поступово трансформує політичний геном сучасного світу.

Важливим елементом політичної культури, близьким до політичного міфу, є політична символіка. Адже якщо політичний міф є дискурсивним (письмовим або усним) представленням політичної дійсності, то політична символіка є знаковим (візуальним) її відтворенням [5, с. 192].

К. Юнг розрізняв символи на “природні” та “привнесені культурою”. Природні символи виникають з підсвідомого змісту психіки та являють собою безкінечні варіації основних архетипічних образів з найдавніших джерел людської історії. Символи є навіть давнішими за міф. Привнесені культурою символи використовуються для вираження певних соціальних цінностей, “вічних істин”, які через множинність перетворень стали колективними образами, прийнятими цивілізацією. Безперечно, політичні символи відносяться саме до цієї групи [Там же].

Таке міфологізоване сприйняття соціально-політичних систем під впливом певних ціннісних стандартів викликає вже вищезазначену суб’єктивну типізацію, що є адекватною чи неадекватною задекларованій ціннісній сфері.

Державна політика в контексті міфологізованого розшарування “свій-чужий” може бути трьох типів:

1) мультикультуралізм – це “політика щодо національних меншин або іммігрантів, спрямована на задоволення та підтримку їхніх культурних запитів за умови цілеспрямованого виховання лояльності до єдиної в межах держави політичної нації. Показником лояльності визнається опанування й використання державної мови, участь у політичному житті і, можливо, віра в спільне майбутнє” [1, с. 457];

2) плавильний котел, він же “плавильний тигель” – це модель етнічного розвитку, що активно пропагується в американській культурі. Домінування в американській громадськості цієї думки тісно пов’язане з ідеалами уявлення культури про справді вільне демократичне суспільство, де люди будуть прагнути жити серед расово та етнічно змішаних сусідів. Концепцію “плавильного котла” можна протиставити політиці мультикультуралізму [3];

3) соціальна асиміляція – процес поступового засвоєння репрезентантами певної соціальної спільноти (групи, верстви, стану, страти та ін.) соціокультурних рис, норм, цінностей, соціально-психологічних мотивацій і моделей поведінки інших, переважно вищих у суспільній ієрархії, спільнот.

У широкому значенні асиміляція – це засіб досягнення етнічної однорідності; процес розчинення раніше самостійного народу (етносу) чи якоїсь його частини в середовищі іншого, як правило, більш численного народу. Злиття

одного народу з іншим шляхом засвоєння його мови, звичаїв. Розрізняють асиміляцію добровільну (природну) та вимушену (насильницьку) [1, с. 50].

Така, дещо агресивна, сутність асиміляції призведе до того, що на цей час мультикультуралізм, наприклад в Європейському Союзі та Канаді, вважається найбільш адекватною політикою, виходячи з етапу штучної модернізації архетипу сформованої ментальності та впливу на архетип задекларованих цінностей. Проблеми, що виникають при цьому, характеризуються опором соціально-політичних систем у контексті самозахисту від революційної трансформації на іншу форму соціально-культурного виміру, яка в історичному минулому вважалася або ворожою, або чужорідною.

Північноамериканський досвід злиття представників різних соціально-політичних і соціально-культурних систем в єдине суспільство призведе до формування єдиного психологічного архетипу соціально-політичної системи США. Але успішність такої політики ґрунтується на відсутності попередньо сформованого монокультурного середовища. Відповідно такий досвід не може бути безболісно перенесено на українські реалії. Доказом такої ситуації може бути деяке напруження в європейському соціумі на етнокультурному ґрунті.

З іншого боку, симбіоз м'якого соціального асимілювання та мультикультуралізму в глобальному сенсі може призвести до більш результативного, хоча і більш повільного процесу взаємопроникнення політичних ментальностей різних соціальних систем. Але треба пам'ятати, що трансформація сформованої ментальності може бути достатньо болісною як для окремих громадян, так і для всієї соціально-психологічної системи суспільства.

Таким чином проведення аналогії між архетипами у сферах аналітичної психології та соціально-політичних систем дозволяє усвідомити наслідки трансформаційних процесів у сучасному світі та запропонувати адекватну соціально-культурній ситуації державну політику.

У контексті історичного виміру соціально-політичних процесів на території України в XIX-XX ст. розшарування сучасного українського соціуму існує більшою мірою в міфологізованій формі та інтерпретується як уявне протистояння північно-західної частини України та південно-східної. Насправді, якщо уважно проаналізувати сучасний стан речей, створення єдиної української політичної міфології не є завершеним, але знаходиться вже далеко не на початковому етапі. Внутрішнє розшарування на свій-чужий, на територіальних засадах, в Україні ще не подолане, але поступово розчиняється у процесі формування більш однорідного соціуму.

У сучасних розвинених країнах постає інша, більш складна та іноді навіть болісна, проблема – міграційні процеси. Як приклад – поступове старіння населення країн Європи створює складності стабільному функціонуванню ринків праці та відповідних пенсійних систем. Політика підтримки чисельності населення за рахунок міграційних процесів і міграційні процеси взагалі дозволяють, в певному сенсі, підтримувати темпи економічного розвитку та економічну стабільність

розвинутих країн, але створюють певні соціально-культурні проблеми через різну архетипіку та історично сформовану міфологізацію.

Звичайно представники різних соціально-культурних систем, подекуди ворожих одне одній, не завжди спроможні існувати в єдиному суспільстві без виникнення певних конфронтаційних проблем.

Такі процеси не є поки що визначальними у формуванні поточних проблем українського суспільства та першими на порядку денного функціонування органів влади України. Але в найближчому майбутньому такі процеси можуть набрати вагу та розпочати певні трансформаційні процеси соціально-політичної системи, що у свою чергу може створити певну конфронтацію в країні.

Вироблення та запровадження державної політики примирення в середині країни та допомога легальним мігрантам у процесі інтеграції в українське суспільство має стати пріоритетним напрямком внутрішньої політики в Україні на рівні з вирішенням соціально-економічних і соціально-політичних проблем.

Головним механізмом забезпечення стабільного соціального розвитку може бути вироблення в суспільстві толерантності до носіїв іншої політичної міфології, вироблення в соціумі усвідомлення процесів обумовлених архетипікою української соціально-політичної системи та поступове нівелювання впливу політичної міфологізації на виникнення та розвиток конфліктів між носіями різних ціннісних структурних утворень у середині країни.

Реалізація такої державної політики має бути не тільки і не стільки задекларована та забезпечена законодавчо, скільки усвідомлена та інтегрована на інституціональному рівні. Але стабільний розвиток соціально-політичної системи, як і будь-якої іншої, забезпечується функцією самозахисту. Таким чином, будь-які трансформаційні процеси архетипів українського суспільства мають бути забезпечені відповідною соціально-культурною ініціативою носіїв різних ціннісних систем в українському суспільстві.

Література:

1. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
2. Общество и политика: Современные исследования, поиск концепций / под ред. В. Ю. Большаков. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2000. – 512 с.
3. Плавильный котёл. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D1%82%D1%91%D0%BB.
4. Політологія : Довідник / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач ; за ред. М. І. Обушного. – К. : Довіра, 2004. – 599 с.
5. Радченко О. В. Влада і вибори: інституційна взаємодія в демократичному суспільстві : [монографія] / О. В. Радченко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 244 с.
6. Юнг К. Архетип и символ / К. Юнг. – М. : Знание, 1994. – 340 с.

Надійшла до редколегії 22.06.2012 р.